

İlyas TEKİN

Eğitimci/Yazar(E.Milli Eğt.Md)

GİRİŞ. Daha önceki üç yazımızda âyeti kerimelerle peygambere iman ve itaat etmek ile ona tabi olmanın Allah Teâlâ'nın emri olduğunu; şer'î delillerin, ana kaynak olarak kitap ve sünnet; ortaya çıkan problemleri çözme konusunda bu iki temel delile bağlı olarak akıl ve ilimle içtihat/icma ve kıyastan ibaret olduğunu anlatmıştık. Âyeti kerimeler, Peygamberimizin sünnetinin uyulması zorunlu ve bağlayıcı şer'î bir delil olduğunu, hiçbir şüpheye meydan bırakmayacak şekilde gösteriyor.¹

A- İleri sürülen deliller:

Peygamberi ve sünneti devre dışı bırakıp **"Kur'an bize yeter, peygambere, hadis ve sünnete gerek yok"** diyenlerin ileri sürdükleri deliller:

1-**"Bugün sizin dininizi kemale erdirdim."**²

2- **"Kitapta hiç bir şeyi ihmal etmedik/eksik bırakmadık."**³

3- **"Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, kitabı mübinde (açıklayıcı Kur'an'da) olmasın"**⁴

4- **"Biz sana her şeyi apaçık beyan eden kitabı indirdik."**⁵

Bunları delil gösterip "hadislerin peygamberimizin sözü olmadığını, onların hicrî II. ve III. yüzyıllarda uydurulduğunu" iddia ediyorlar. Bununla beraber Kur'an-i Kerim'de: **"yüce Allah'ın (cc) razı olduğu"**⁶ açıkça bildirilen ve hadisi şeriflerde: **"İnsanlık tarihinin en hayırlı nesli"**⁷ **"Ümmetin en hayırlıları"**⁸ diye takdim edilen sahabelere ve ravilere hücum ederek yalancılıkla suçluyorlar. Sadece bu vebal bile onlara yeter. Oltaya takılanlar da yok değil! Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir hocamızın belirttiği gibi:

"Batılı İslâm düşmanlarının derdini anlamak kolaydır. Fakat onların ardına düşen ve yönlemlerini aynen uygulayan, hatta onlardan daha ileri giden bizim yerli müsteşrikleri anlamak hiç de kolay değildir."⁹

5-6- Bunlara iki yerde geçen: **"Küçük büyük, hiçbir şey yoktur ki kitab-i mübinde olmasın"** mealindeki âyeti kerimeyi¹⁰ de ilave edebiliriz.

Elbette, hiç şüphe yok ki, Kur'an-i Kerim her yönüyle en büyük mucizedir. Hâsâ onda eksiklik aramak kimsenin haddi değildir. Bu böyle! Kur'an-i Kerim'in her harfinden/kelimesinden nice manalar çıkar.

Ama anlayan anlar; herkes, her meslek erbabı, anlayış, kavrayış ve bilgisine göre anlar. Çünkü Kur'an-i Kerim, ana hatlarıyla bütün ilimlerden bahs eder; onda olmayan hiçbir şey yoktur. İşte size iki ayeti kerime daha:

a) **De ki: "Rabbimin kelimelerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar daha mürekkep ilave etseydik dahi, Rabbimin kelimeleri bitmeden mutlaka denizler biterdi."**¹¹

b) **"Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de, arkasından yedi deniz daha katılarak mürekkep olsa, yine Allah'ın kelimeleri yazmakla bitmez. Şüphesiz, Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."**¹² Bu iki âyeti kerimedeki **"Rabbimin kelimeleri"** ile **"Allah'ın kelimeleri"**, Kur'an-i Kerim olduğu gibi, O'nun ilim ve hikmetidir.¹³ Çünkü O'nun ilim ve hikmeti sonsuzdur. **Ömer Nasuhi Bilmen**'in yorumuyla sunalım:

"Bu ilahî beyanlarda şuna işaret vardır ki, herhangi bir kimse ne kadar ilim ve irfana sahip, kâinattaki olayları bilir olsa da onun bu bilgileri Allah Teâlâ'nın bilgilerine göre pek az kalır. Hiçbir kimse, bütün ilahî takdirleri, bütün mahlûkatın mahiyetlerini kuşatma derecesinde idrake muktedir olamaz. Hatta bir yüce peygamber dahi, Cenabı Hak'ın kendisine vahiy yoluyla bildirmediği şeyleri kendi kendine bilip kuşatma derecesinde kavrayamaz."¹⁴ Bu iki âyeti kerimede **"kelimât"** (kelimeler) Kur'an-i Kerim olduğu gibi **Levh-i Mahfuz**'a da delalet eder.¹⁵

B- Âyeti kerimelerin açıklaması:

1. Âyeti kerime ile ilgili “**dinin kemale erdirilmesinin**”, önemli bütün tefsirlerde Kur’an-i Kerim’le birlikte, sünnet/hadisi şerifler, icma ve kıyas ile olduğunu, III. bölümde izah etmiştik.¹⁶

2’den 6’ya kadar olan âyeti kerimelerdeki: “**ki-tap**” tan maksat, kuvvetli görüşe göre **Levh-i Mahfuz** (bütün nesne ve olaylara ilişkin ilahî ilim ve takdirin kayıtlı bulunduğu kitap); zayıf bir görüşe göre Kur’an-i Kerim’dir. Diğer bir adı, **Ümmü’l-Kitab** (ana kitap)’dır. Allah Teâlâ, kâinatta olmuş ve olacak her şeyi, her varlığı, her olayı ilmi ezeli ile **Levh-i Mahfuz**’da bütün ayrıntı ve kanunlarıyla tespit ve tayin etmiştir. Kur’an-i Kerim’de insanların muhtaç olduğu yeteri kadar delil vardır. Buna rağmen inananlar, Kur’an-i Kerim’in eksik bilgi verdiğinden değil, inatlarından veya işlerine gelmediğinden inanmazlar. İncelediğimiz bütün tefsirlerde müfessirler böyle izah etmişler.¹⁷

Âyeti kerimleri birbiriyle ilişkilendirip değerlendirmek gerekir. Bunlar meallerle halledilecek konular değil. Kaldı ki o meallerin çoğunda fahiş hatalar var. En azından Arapçanın derinliklerine ve dinî ilimlere vâkıf olmayanlar da meal yazarsa böyle olur! Nitekim Kur’an-i Kerim’de **Levh-i mahfuz** yerine “**kitab**”¹⁸, “**kitab-i mübîn**”¹⁹, “**kitab-i meknûn**”²⁰, “**kitab-i mestûr**”²¹ ve “**ümmü’l-kitab**”²² tabirleri kullanılır. Müfessirlere göre Kur’an-i Kerim’de bunlarla kastedilen **Levh-i mahfuz**’dur.²³ Bu tür âyeti kerimelerin genel muhtevasından anlaşıldığı üzere kâinatta meydana gelen/gelecek bütün varlık ve olaylar bu kitapta yazılmıştır. Gökte ve yerde küçük-büyük ne varsa, insanların ecelleri, fert ve milletlerin başına gelecek olanların tamamı, Allah Teâlâ’nın ilmindedir ve **Levh-i mahfuz** denilen bir kütüğe kaydedilmiştir.²⁴

Şüphesiz ki bu âyeti kerimelerden maksat, kuvvetli görüşe göre, **Levh-i mahfuz** olsa da, Kur’an-i Kerim kastedilmemiştir denemez; ikisine de şamildir. Kur’an-i Kerim’de her şey vardır. Asıl mesele, onu tam olarak anlayabilmektir. İşte sevgili peygamberimiz, onu hadisi şerifleriyle tefsir etmiş ve sünnetle uygulayarak açıklamıştır. Eğer öyle olmasaydı **İmam Azam Ebû Hanife**’nin dediği gibi: “Eğer sünnet/hadis olmasaydı, hiçbirimiz Kur’an-i Kerim’i anlayamazdık.”²⁵

3. Âyeti kerimenin baş tarafı şöyledir: “**Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez/bilemez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O’nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir.**”²⁶ Bundan sonra gelen “**kitab-i mübîn**” ile de **Levh-i mahfuz**’un kastedildiği tefsirlerde açıklanmıştır.²⁷

C- 4. Âyeti kerimenin açıklaması:

“**Peygambere ve sünnete gerek yok, Kur’an bize yeter.**” diyenlerin, esas öne sürdükleri 4. âyeti kerimenin²⁸ baş tarafı şöyledir: “**O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni (peygamberimizi) de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz...**” Yani öncesinde sevgili peygamberimizin bütün ümmet ve şahitlerine, özellikle kendi ümmetine ve kendisinden sonra gelen bütün insanlara şahitlik edeceğini beyandan sonra: “**Biz sana her şeyi apaçık beyan eden kitabı indirdik.**” cümlesi geliyor. Peygamberimizin daveti evrenseldir. Bunun birinci kaynağı Kur’an-i Kerim, ikincisi sünnet ve hadisi şeriflerdir. İşte bu âyeti kerime de aslında kitapla birlikte sünnet/hadisi şerif, icma ve kıyasa işaret ediyor.²⁹

Ömer Nasuhi Bilmen bu âyeti kerimenin tefsirinde şöyle diyor:

“**Seni de kudret ve azametle bütün o ümmetlerin ve şahitlerinin üzerine yahut kendi ümmetin hakkında (bir şahit olarak getirdik), seni öyle büyük bir vazifeye tayin ettik. Ki, sen kıyamet günü bütün onların hakkında umumi bir şahit olacaksın. Resul-i Ekrem’in mübarek hadisleri, sünnetleri de esasen Kur’an-i Kerim’e dayanmaktadır. İslâm âlimlerinin içtihatları, kıyas yoluyla bir kısım meseleleri tayin etmeleri de yine esasen Kur’an-i Kerim ve onun gösterdiği usûl ve metot sayesinde mümkün bulunmuştur.**”³⁰

Bu tehlikeyi yaklaşık bin yıl önceden gören büyük müfessir **Zemahşerî** ile asırlar öncesinden gören diğer müfessirler, bu 4. âyeti kerime ile “**Kur’an-i Kerim’in her şeyi açıklayıcı**” olmasını, peygamber ve sünneti/hadisi şerifleri reddedenlere cevap verir mahiyette, çok güzel açıklamışlar. Hepsinin özeti şöyle:

“**Allah Teâlâ, dine ait bütün hususları, “Tafsil” veya “İcmâl” üzere açıkladı. Tafsil üzere olanlar namaz, oruç, zekât, hac gibi nasla belirlenmiş ibadetler ana hatlarıyla;**

İcmâl üzere olanlar da uygulama ve açıklaması peygambere ve sünnete havale edilenlerdir. Böylece bazılarını delil olarak kendisi açıkladı; bazılarını da peygamberimize bıraktı. Onun için peygambere tebyin (açıklama) görevi verdi ve ümmetine de ona tabi olmayı ve itaat etmeyi emretti. Bu sebeple peygamberimizin sünneti, icma, kıyas ve icthadla kitap her şeyi insanlara açıklayıcı bir delil oldu. Yani Kitabın içinde sünnet, icthad/icma ve kıyas da vardır. Hepsisi ona dayanır.”³¹

Görülüyor ki, bu âyeti kerimeler, peygamberi ve sünnet/hadisi şerifleri reddetmiyor, tam aksine destekliyor ve ona uyulmasını emrediyor. Hem de öyle bir peygamber ki, sadece kendi ümmetine değil; bütün ümmetlere ve peygamberlere şahitlik edecek bir peygamberin sünneti/hadisi şerifleri olmadan din olmaz.

Ahir zamanda nelerle uğraşıyoruz! Bunların durumu; “**ben sadece Anayasa’yı kabul ederim, onun dışındaki kanunları, yönetmelik, yönerge, genelgeleri kabul etmem.**” demeye benziyor. Böyle bir şey olabilir mi? Dünya işlerinde de ülkelerin genel ilke ve kurallarının bulunduğu bir anayasası ve ona uygun çok sayıda kanun ve kanunların uygulamasını anlatan yönetmelikler ve yönergeler var.

D-Kur’an-i Kerim’i iyi anlayabilmek için:

Kur’an-i Kerim’i iyi anlayabilmek için onun lâfzı kanunlarını bilmek ve Arapçanın derinliklerine vâkıf olmak gerekir. Sadece Arapça bilmek de yetmez; **tefsir, hadis, fıkıh, kelam, akaid** vs. ilimleri ve inceliklerini derinlemesine bilmek lazım. Âyeti kerimelerin **sebebi nüzu-lü**,³² hadisi şeriflerin **sebebi vürudu** vardır. Nerde, ne zaman, niçin, ne üzerine, neden indirilmiş veya söylenmiş? Bu konuda müstakil eserler var. **Mukaddemi, muahharı**, yani önce inen, sonra gelen, **nâsih-mensûh** (bu konuda da müstakil eserler var) âyeti kerimeler³³, bazı sûrelerin başındaki hurufi mukattaa (kesik harfler); **yeminler, kıssalar, tekrarlar, meseller, müşkil, mucmel, mübeyyen** vs. tabirler var.³⁴

Peygamberimiz “**muallim olarak gönderildiğini**”³⁵ bildiriyor. Bütün peygamberler de eğitici-dir. İlahî kitaplar ve özellikle Kur’an-i Kerim de, aynı zamanda insanları eğitmek için gönderilmiştir. Şüphesiz eğitim-öğretim, bir anda olmaz, tedricidir.

İlkokul, ortaokul, lise, üniversite eğitimi gibi. Bu sebeple Kur’an-i Kerim 23 senede tamamlanmıştır. İsteseydi bir anda gönderemez miydi? Ama öyle olmadı; alıştıra alıştıra, kademe kademe ve sindirerek.

Bir örnek verecek olursak; mesela içki dört kademedede haram kılındı.³⁶ Neden? Çünkü o zaman çok yaygındı. Mesela, üçüncü kademe âyeti kerimede: “**Namaza yaklaşmayın.**”; hemen arkasından: “**sarhoşken, ne söylediğinizi bilinceye kadar.**” geliyor.³⁷ Devamını okumadan sadece birinci cümle alınırsa, “**namaza yaklaşmayın**” anlamı çıkar. Veya dördüncü âyeti kerimeyi³⁸ dikkate almadan önceki üç âyeti kerime ile hareket edilirse, çok yanlış olur. Çünkü içki ve kumar dördüncü âyeti kerime ile kesin olarak yasaklandı.

Kur’an-i Kerim’de, **muhkem** (dış etkilere karşı engellenmiş, korunmuş, güvenilir, sağlam, bozulmaz; manası açık seçik anlaşılan ve tereddüde yol açmayan) ve **müteşâbih** (aralarında birbirinden ayırt edilemeyecek ve zihin karıştıracak derecede benzerlik bulunan; muhkemin zıddı, manası tam olarak anlaşılması mümkün olmayan, birbirine benzeyen)³⁹ âyeti kerimelerin olduğunu kendisi bildiriyor.⁴⁰ Ayrıca lâfızlar, manaya delâletleri itibariyle **hâss** (özel), **âmm** (genel)⁴¹, **müşterek** ve **müevvel** (tevil edilen, gerçek anlamından başka anlam verilen, başka türlü yorumlanan)⁴², kısımlarına ayrılır ve bunlardan her biri özel bir hüküm için kullanılır. Lâfızlar, delâlet ettikleri manaya **zâhir** (açık), **hâss, müfesser, muhkem** olarak açık bir tarzda delalet ederler. Kapalı tarzda delâletlerinde ise **hafî** (gizli), **müşkil** (hal ve çözümü zor),⁴³ **mücmel** (kısaltılmış, kısa ve az sözle ifade olunmuş),⁴⁴ **müteşâbih** diye kısımlara ayrılırlar.

Yine delâlet ettikleri manada veya başka bir münasebetle olan manada açık veya kapalı kullanılmaları itibariyle **hakikat, mecâz** (gerçek anlamı ile kullanılmayıp bir benzerlik ve ilgiye dayanarak başka bir anlamda kullanılan söz),⁴⁵ **sarih** (açık, işaretle ve üstü kapalı olarak anlatılmayıp açıktan açığa söylenen),⁴⁶ **kinâye** (doğrudan doğruya söylenmeyip, dolayısı ile bir anlam ifade eden)⁴⁷ kısımları var. Ne gibi manalara delâlet ettikleri ve hangi maksatlarla söylenilmiş olduklarına, işitenlerin vukufu itibariyle “**Dal bi’l ibâre**” (ibarenin delaleti, nassın lafız ve sığasından ilk bakışta anlaşılan manaya delaleti),

"**Dal bi'l-işâre**" (lafzı, ibarenin delaletinin ve sözün sevk edilmiş gagesinin dışında kalan, fakat yine de dil ve mantık kurallarına göre lafızdan dolaylı olarak çıkarılabilen manaya delaleti) ve "**Dal bi'd-delâle**" (sözün doğru anlaşılıp hüküm ifade edebilmek için belli bir takdir yapılması gerekiyorsa, söylenmiş kısmın bu takdir edilecek söylenmemiş kısma delaleti) gibi çeşitleri vardır.⁴⁸

E- Sünnet ve hadisi şerifler olmadan ibadetleri bile yapamayız.

Başından itibaren peygamber, sünnet/hadisi şerifler olmadan din olmadığını, olamayacağını vurgulamaya çalıştık. Buna en temel ibadetlerden örnekler verebiliriz. Önce şunu belirtelim ki, İslâm'ın beş temel esası vardır. **Kelime-i şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac.** Hadisi şerif ve sünneti inkâr edenlerin bazıları, İslâm'ın beş şartını, imanın altı şartını bile inkâr ediyorlar. Ki, **İslâm'ın beş şartı, İmanın 6 şartı ve ihsan** (Allah'ı görür gibi ibadet) kavramı, meşhur "**Cibril hadisi**" şerifiyle sabittir. Sevgili peygamberimizin, aralarında Hz. **Ömer (ra)**'in de bulunduğu önde gelen sahabe topluluğuyla sohbet ederken **Cebrail (as)** beyazlara bürünmüş, insan suretinde gelmiş ve bunları hem sormuş ve hem de öğretmiştir. Gittikten sonra peygamberimiz: "**onun Cebrail (as) olduğunu ve size dininizi öğretmek için geldiğini**" söylemiştir.⁴⁹ Hadisi şerifte en ufak bir şüphe yoktur.

İşte burada İslâm'ın beş şartından birincisi kelime-i şehadet ki, Allah'ın (cc) varlığına, birliğine ve Hz. **Muhammed (sa)**'in O'nun kulu ve resulü olduğuna şahitlik etmektir. Bundan sonra gelen **namaz, oruç, zekât ve hac** ibadetleri farzdır. Tabii ki hepsinin ortak ve farklı şartları vardır. Mesela, oruç sağlıklı olanlara, zekât ve hac şer'an zengin olanlara farzdır. Hepsi Kur'an-i kerimde ana hatlarıyla emrediliyor. Fakat eğer peygamberimiz olmasaydı, biz bu ibadetlerin hiç birisini yapamazdık. Çünkü hepsini peygamberimizin sünneti ve hadisi şeriflerinden öğreniyoruz. Acaba peygamberi ve sünneti devre dışı bırakmak isteyenler, bunlar olmadan, neye göre namaz kılıyor, oruç tutuyor, zekât veriyor ve hac yapıyorlar?

İşte Kur'an-i Kerim'de **namaz, oruç, zekât ve hac** gibi ibadetlerin detaylarının bulunmaması, bunların peygamberimizin **tebyîn/açıklama görevine havale** edildiği anlamına gelir.

Tebliğ ve tebyîn görevlerini bu yazımızın III. bölümünde izah etmiştik.⁵⁰

Ayrıca **İBADETLER TEVKİFİDİR (vahye müstenittir)**. Yani ibadetlerin hem farz oluş gerekçelerinin, hem de uygulamalarının her yönüyle akılla bilinmesi ve belirlenmesi mümkün değildir. Helal ve haram da akılla değil, nakil yani şer'î delillerle (kitap, sünnet, icma ve kıyasla) belirlenir. Peygamberlerin gönderilmesinin bir sebebi de budur.⁵¹ Mesela; bir defa rükû yaparken neden iki defa secde yapıyoruz? Neden sabah namazının farzı iki, akşam namazının farzı üç; öğle, ikindi ve yatsının farzı dört rek'attır? Neden cemaatle bazı rek'atlarda açık ve gizli okunuyor? Neden Cuma ve bayram namazları (farz) iki rek'at? Neden hutbe Cuma namazında farzdan önce, bayram namazlarında sonra okunuyor? Neden bunlar tek başına kılınmaz da cemaatle kılınır? Neden Vitir namazı üç rek'at; cenaze namazı rükû ve secdesiz tek rek'at?.. Çünkü Allah Teâlâ öyle emretmiş; peygamberimiz de öyle yapmış ve öğretmiştir. Bütün bunların hepsi sünneti seniye ve hadisi şerifle olmuştur. İbadetler tevkîfi olduğu için böyledir. Cevabı budur, diğerleri yorumdur.

a) Namaz:

Namazın kaç rek'at olduğu, nasıl kılınacağı, nerde, ne zaman, nelerin okunacağı, nasıl rükû ve secde yapılacağı, Kur'an-i Kerim'de yok. Ama hepsi emrediliyor. "**Rükû edin, secde edin.**"⁵² diye emir var. Peki, nasıl olacak? Yüce Allah (cc) peygamberini canlı uygulayıcı ve örnek olarak gönderdi ki, kulları da onun kıldığı ve öğrettiği gibi kılınsınlar diye. Nitekim peygamberimiz: "**Beni, namazı nasıl kılarken gördüyseniz, siz de öyle kılınız.**"⁵³ buyurmuştur.

Demek ki, sünnet olmadan namaz kılamayız. Kur'an-i Kerim'de, namazların belli vakitlere bağlı olarak farz kılındığı⁵⁴, **kıyam, kıraat, rükû ve secde** gibi bir takım rükünlerinin olduğu bildiriliyor; fakat bunların nasıl yapılacağı, kiraatte nelerin okunacağı; namazın hangi vakitte kaç rek'at olduğu, nasıl kılınacağına dair herhangi bir açıklama yoktur. Yine Kur'an-i Kerim'de **Cum'a** sûresi olduğu halde Cuma namazından bahseden âyeti kerimede: "**Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi terk edin.**"⁵⁵ buyruluyor. Bu ifadenin Cuma günü öğle vakti ve Cuma namazı olduğunu yine sünnet ve hadisi şeriflerden öğreniyoruz.

İslâm'ın şe'âirinden (işaret, alamet, sembolle-
rinden) olan ezan da kelime ve kavram olarak
Kur'an-i Kerim'de geçse de okunan cümleler
sünnetle sabittir.⁵⁶ Görülüyor ki, namazla ilgili
genel hüküm, rükün ve şartlar Kur'an-i Ke-
rim'le, bunlara ilişkin ayrıntılar ve uygulama,
Resûl-i Ekrem'in (sa) sünnetiyle belirlenmiş-
tir.⁵⁷ Çünkü yüce yaratan, ibadetlerin o kısmını
ve uygulama şeklini ona bırakmış ve öğretmiştir

b) Oruç ve imsak

Oruç, Kur'an-i Kerim'de genel olarak emredili-
yor. Orucun nasıl tutulacağı, nelerin bozup
bozmadığı, açık bir ifade ile ne zaman başlaya-
cağı ve benzeri hususları yine peygamberimiz
açıklıyor. Mecazi bir teşbihle **“beyaz iplik, si-
yah iplikten ayırt edilinceye kadar.”**⁵⁸ ifadesi
var. Kur'an-i Kerim'de böyle teşbihler vardır.
Beyazlık, ufukta yatayına uzanan bir ip gibi
görüldüğü için ipe benzetilmiştir. **“Fecr”** yar-
mak, fişkırmak anlamındadır. Merhum **Hamdi
Yazır**'ın tabiriyle: **“gece karanlığının çatladığı
sabahın beyazlığıdır ki, şafak atması tanyeri
sökmesi”** tabir olunur.⁵⁹ **“Tanyerinin beyazlığı,
gecenin siyahlığından ayırt edilinceye ka-
dar.”**⁶⁰ demektir.

Hadisi şeriflere göre gecenin sonu tan yerinin
ağarmaya başlamasıdır.⁶¹ İmsakin, güneşin
doğmasıyla başlayacağını söyleyen hiçbir müç-
tehit ve müfessir yoktur.⁶² Zira sevgili Peygam-
berimiz bunun: **“gecenin karanlığı ile fecrin
aydınlığı”** olduğunu bildirmiştir. Bütün kaynak-
larda böyle.⁶³ **Ömer Nasuhi Bilmen**'in tabiriyle:
**“sizler için fecrin beyaz ipliği gecenin siyah
ipliğinden tebeyyün edinceye kadar, şafak
söküp tanyeri iplik gibi ağarmaya kadar.”**⁶⁴

Burada **Hamdi Yazır**'ın yorumunu nakletmekte
fayda vardır: **“O zaman bazı kimseler ellerine
bir beyaz, bir de siyah iki iplik alır ve bunlar
birbirinden seçilinceye kadar imsak yapmaz-
larmış. İşte bunun üzerine: “minel-fecri”
kaydının sonradan nazil olduğu rivayet edil-
miştir. Böylece konu iyice açıklanmış; “be-
yaz iplik” gerçek lügat manasında olmayıp
mecazi mütearef olarak fecrin başlangıcı ol-
duğu anlaşılmış oldu.”**⁶⁵

Bu âyeti kerimede **“gece”** manasındaki **“leyl”**
kelimesi iki defa geçer. Birincisinde gecenin
sona erip gündüzün başlangıcı; ikincisinde ise,
gündüzün sona erip gecenin başlangıcı anlatılıyor
“Minel-fecri” tabirinden anlaşılıyor ki,

“beyaz iplik”ten maksat, **“fecri sadıkta ufukta
beliren beyazlıktır.”**⁶⁶ Yani birinci beyazlık
görülür ve kaybolur, buna **“fecri kâzib”** denir.
İkinci ve kalıcı beyazlık **“fecri sadık”**tır.⁶⁷

İşte sevgili peygamberimiz âyeti kerimeleri böy-
le tefsir eder. Ne yazık ki, hâlâ Ramazan'da
beyaz iplik, siyah iplik tartışması yapanlar var!

c) Zekât.

Zekâtla ilgili çok sayıda âyeti kerime var. Ama
**zekât, kurban ve sadaka-i fıtrda nisap mik-
tarı** (şer'an zenginliğin ölçüsü), hangi maldan
**(para, altın, gümüş, koyun, sığır, manda, de-
vede)** ne kadar olunca, ne miktar verileceği,
Kur'an-i Kerim'de yok; bunları peygamberimi-
zin sünneti ve hadisi şeriflerinden öğreniyoruz.
Demek ki zekâtı ve diğer malî ibadetleri de sün-
net olmadan yapamayız.⁶⁸

d) Hac.

Malî durumu müsait olanlara hac Kur'an-i Ke-
rim'de emrediliyor. Ama haccın nasıl yapılaca-
ğı, ne zaman, hangi mekânda ne yapılacağı vs.
detaylarını hep sünnetten öğreniyoruz. Ta
Âdem (as)'dan itibaren böyle. **Cebrail (as)** ona
ve peygamberimize nasıl öğrettiyse; onlar da
ashabına öylece öğretmişler. Sevgili peygamber-
imiz, önce hicrî 9. yılda Hz. **Ebû Bekir Sıd-
dîk**'i (ra) hac emiri tayin etmiş; ona hac fiilleri-
ni ve ne zaman, nelerin nasıl yapılacağını öğ-
retmiş; o da ashabı kirama öğretmiş. 10. yıl da
sevgili Peygamberimiz hayatının ilk ve son hac-
cını yapmış ve **Veda Haccı**'na 124 bin sahabe
katılmıştır.⁶⁹ Böylece haccın ne zaman, hangi
fiillerle nasıl yapılacağını bizzat kendisi de ya-
parak öğretmiştir.

SONUÇ: Peygamber ve sünneti/hadisi şerifleri
olmadan en temel ibadetleri bile yapamayız.
Elbette ki bu durum asla ve hâşâ Kur'an-i Ke-
rim'in eksik olduğu anlamına gelmez. Çünkü
din, kitap ve sünnetle tamdır.⁷⁰

Amel ve itikat farklıdır. Yüce yaratıcının emrini
istihfaf (hafife almak) küfürdür; istihfafsız terk
ise ısyân (günah) dır.⁷¹ Dolayısıyla ibadetleri
inkâr ve istihfaf etmeksizin terk eden affedilebi-
lidir. Ama itikadı, inkâr veya istihfafa giriyorsa,
durum tehlikelidir. Kitabı da peygamberi de
gönderen Allah Teâlâ'dır. İhtiyaç olmasaydı
göndermezdi. Kitap ve sünnet ruhla ceset gibi
birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

Kitabın her şeyi açıklayıcı olması, Hz. Peygamberin sünneti, hadisi şerifler, kıyas ve içtihatlarıdır. Çünkü bunlara ait yolu ve metodu da Kur'an-i Kerim göstermektedir. Bütün temel konu ve kavramları Kur'an-i Kerim'de bildiren yüce yaratıcı, bunların açıklama ve uygulaması ile bazı hususları peygamberimize bırakmış ve ona da ya **Cebrail** (as) vasıtasıyla, ya da kalbine vahyettiği bilgilerle kendisi öğretmiştir. İnsanlar, görsünler ve daha iyi anlaşılar diye peygamberi uygulayıcı ve örnek olarak göndermiştir. Bu sebeple **peygambersiz, sünnetsiz bir din düşünülemez. Çünkü sünnet, kitap ile birlikte ve onun yanı başında birinci derecede bir görev üstlenmiştir. Din sünnetle vardır, onunla yaşar; yozlaşma ise sünnetten ayrılmakla başlar.**⁷²

(Sünnet ve hadisi şerifler inşaallah gelecek sayıda.)

1- Bkz. Tekin, İlyas, Peygamber'in Dindeki Yeri -III- Türkay Dergi, Şubat 2024, sayı: 78, s: 25-34; Kandemir, Mehmet Yaşar, DİA, İstanbul 1997, c: 15, s: 28; Kandemir, Mehmet Yaşar, Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor? İstanbul 2022, s: 88-94; Aygün, Dursun, İslâm Hukukunda Sünnetin Delil Değeri, Diyanet İlimi Dergi, c: 35, sayı: 2, Nisan-Mayıs-Haziran 1999, s: 51-60; Sünnetin Dindeki Yeri, Komisyon, Ensar Neşriyat, sunum: Güngör, Mevlüt, 80 sayfa.

2- Mâide sûresi /5, âyet: 3.

3- En'am sûresi /6, âyet: 38.

4- En'am sûresi /6, âyet: 59.

5- Nahl sûresi /16, âyet: 89.

6- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 172-173; Enfâl sûresi /8, âyet: 74; Tevbe sûresi /9, âyet: 100; Fetih sûresi /48, âyet: 18; Haşr sûresi /59, âyet: 8-9; Beyyine sûresi /98, âyet: 7-8.

7- Buhârî, Fezâilü ashabi'n-nebî, 1.

8- Müsned, V, 350.

9- Kandemir, Mehmet Yaşar, Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor? İstanbul 2022, s: 26-27.

10- Yûnus sûresi /10, âyet: 61; Sebe' sûresi /34, âyet: 3.

11- Kehf sûresi /18, âyet: 109; Bkz. Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 21, s: 177; Kurtubî, el-Câmiğü li ahkâmil- Kur'an, Beyrut 1427-2006, c: 13, s: 402; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, Beyrut 1413-1993, c: 6, s: 109-110; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 879-880; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 16, s: 51-52; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 9, s: 690; Kadî, Ebûs-Suud, İrşâdu aklis-selîm ilâ mezâya'l-Kur'anil-Kerîm, Beyrut tarihsiz, c: 5, s: 251; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 5, s: 307-308; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil-Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 5, s: 204-205.

12- Lokman sûresi /31, âyet: 27.

13- Bkz. Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 25, s: 157-158; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, Beyrut 1413-1993, c: 7, s: 248-249; Kurtubî, el-Câmiğü li ahkâmil-Kur'an, Beyrut 1427-2006, c: 4, s: 126-127, 150-151, c: 5, s: 511; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 1145; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 21, s: 101; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 11, s: 656-657; Kadî, Ebûs-Suud, İrşâdu aklis-selîm ilâ mezâya'l-Kur'anil-Kerîm, Beyrut tarihsiz, c: 7, s: 77; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 7, s: 94-96; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 6, s: 348-349.

14- Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-i Kerim Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 4, s: 2001.

15- Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhît, Beyrut 1413-1993, c: 7, s: 248-249.

16- Bkz. Tekin, İlyas, Türkay Dergi, Peygamberin Dindeki Yeri -III-, Şubat 2024, sayı: 78, s: 25-34.

17- Bkz. Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 12, s: 226-228, c: 13, s: 12, c: 17, s: 130, c: 20, s: 101, c: 25, s: 242; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhît Beyrut 1413-1993, c: 4, s: 126-127, 150-151, c: 5, s: 511; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 7, s: 144, 172-173, c: 11, s: 145-146, c: 14, s: 214-216, c: 22, s: 105-106; Taberî, Câmiul-beyân an te'vîli Âyî'l-Kur'an, Kahire tarihsiz, c: 11, s: 244-248, 403; Zemahşerî, el-Keşşâf, Riyad 1418-1998, c: 2, s: 342, 355, c: 3, s: 462, c: 5, s: 107; Kadî, Ebûs-Suud, İrşâdu aklis-selîm ilâ mezâya'l-Kur'anil-Kerîm, Beyrut tarihsiz, c: 3, s: 131, 143, c: 5, s: 135, c: 4, s: 158, c: 7, s: 121; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 3, s: 1920; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 418, 423, 797, 1188; Kurtubî, el-Câmiğü li ahkâmil- Kur'an, Beyrut 1427-2006, c: 8, s: 371, 401; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 3, s: 27-28, 42-44, c: 4, s: 57, c: 7, s: 261; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 170; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 6, s: 47, 66-67, c: 7, s: 643; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 3, s: 264-266, c: 4, s: 594-595; Ebû'l-ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1983, c: 3, s: 35, 54-55, c: 4, s: 43, 482; Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-i Kerim Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 880, 895; Kur'an Yolu ve Açıklamalı Meâli, TDV, İstanbul 1990, c: 2, s: 399.

18- En'âm sûresi /6, âyet: 38; Kâf sûresi /50, âyet: 4.

19- En'âm sûresi /6, âyet: 59; Yûnus sûresi /10, âyet: 61; Sebe' sûresi /34, âyet: 3.

20- Vâkıa sûresi /56, âyet: 78.

21- İsrâ sûresi /17, âyet: 58; Ahzâb sûresi /33, âyet: 6.

22- Ra'd sûresi /13, âyet: 39; Zuhruf sûresi /43, âyet: 4.

23- Ebû'l-ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1983, c: 3, s: 35, 54-55, c: 4, s: 43, 482; c: 5, s: 450, c: 6, s: 189, 481.

24- Yunus Ş. Yavuz, İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 2003, c: 27, s: 151.

25- Zeynüddin el-İrakî, el- Müstahrec ale'l-Müstedrek li'l-Hâkim, Kahire 1410, s: 15; Kâsimî, Kavâidü't-tahdîs, Beyrut tarihsiz, s: 52, 298; Kandemir, Mehmet Yaşar, Hadis Karşıtları Ne Yapmak İstiyor? İstanbul 2022, s: 23.

26- En'am sûresi /6, âyet: 59.

27- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 3, s: 1947; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhîr Beyrut 1413-1993, c: 4, s: 150-151; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 172; Zemaşerî, el-Keşşâf, Riyad 1418-1998, c: 2, s: 355; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 3, s: 43-44; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 22, s: 105-106; Kadî, Ebûs-Suud, İrşâdu aklis-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'anil-Kerîm, Beyrut tarihsiz, c: 4, s: 158, c: 7, s: 121; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 423; Taberî, Câmiul-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'an, Kahire tarihsiz, c: 11, s: 403; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 6, s: 66-67; Ebû'l-ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1983, c: 3, s: 35, 54-55; Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-i Kerim Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 2, s: 895.

28- Nahl sûresi /16, âyet: 89.

29- Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 309; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 5, s: 69- 70; Zemaşerî, el-Keşşâf, Riyad 1418-1998, c: 3, s: 462; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 797; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhîr, Beyrut 1413-1993, c: 5, s: 511; Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 20, s: 101-102; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 14, s: 215; Konevî, Hâşiyetü'l-Konevî, ala tefsiri'l-Beydâvî, Beyrut 1422-2001, c: 11, s: 361; Bağdadî, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1984, c: 4, s: 482; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 9, s: 100; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 4, s: 594-595.

30- Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-i Kerim Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 4, s: 1813.

31- Zemaşerî, el-Keşşâf, Riyad 1418-1998, c: 3, s: 462; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 797; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhîr, Beyrut 1413-1993, c: 5, s: 511; Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 20, s: 101-102; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 5, s: 69-70; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 14, s: 215; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 309; Konevî, Hâşiyetü'l-Konevî, ala tefsiri'l-Beydâvî, Beyrut 1422-2001, c: 11, s: 361; Bağdadî, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-Mesîr fî ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1984, c: 4, s: 482; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 9, s: 100; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 4, s: 594-595; Ebû'l-ferec, İbnü'l-Cevzî, Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr, Beyrut 1404-1983, c: 4, s: 482.

32- Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1983, s: 115-122; Sofuoğlu, Mehmed, Tefsire Giriş, İstanbul 1981, s: 91- 94.

33- Bakara sûresi /2, âyet: 106.

34- Bkz. Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 3, s: 287; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 187; Taberî, Câmiul-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'an, Kahire tarihsiz, c: 5, s: 578; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 1, s: 700-701; Âlûsî, Rûhul-Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 3, s: 41-42; İsfahânî, Râğib, el-Müfredat, Mısır 1324, s: 128; Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri, c: 1, s: 490; Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV, Ankara 2012, s: 49; Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1983, s: 122-128, 168-186; Sofuoğlu, Mehmed, Tefsire Giriş, İstanbul 1981, s: 138- 148, 94-108.

35- Müslim, Mesâcid, 33; Ebû Dâvûd, Salât, 167; Neseî, Sehv, 20; İbni Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Salât, 177; Ahmed bin Hanbel, III, 328, V, 35, 447, 448.

36- Bkz: Nahl sûresi /16, âyet: 67; Bakara sûresi /2, âyet: 219; Nisâ sûresi /4, âyet: 43; Mâide sûresi /5, âyet: 90-91.

37- Nisâ sûresi /4, âyet: 43.

38- Mâide sûresi /5, âyet: 90-91.

39- Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 3, s: 287; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 187; Taberî, Câmiul-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'an, Kahire tarihsiz, c: 5, s: 578; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 1, s: 700-701; Âlûsî, Rûhul-Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 3, s: 41-42; İsfahânî, Râğib, el-Müfredat, Mısır 1324, s: 128; Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri, DİB, Ankara 2007, c: 1, s: 490; Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meâli, TDV, Ankara 2012, s: 49; Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1983, s: 128-134; Sofuoğlu, Mehmed, Tefsire Giriş, İstanbul 1981, s: 149- 164; Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 903, 962.

40- Âli İmrân sûresi /3, âyet: 7; Hûd sûresi /11, âyet: 1; Zümer sûresi / 39, âyet: 23.

41- Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhîr, Beyrut 1413-1993, c: 4, s: 148.

42- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 927.

43- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 953.

44- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 924.

45- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 840.

46- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 1152.

47- Sâmi, Şemsettin, Kamûsi Türkî, Tercüman, İstanbul 1985, s: 722.

48- İslâm Ansiklopedisi, TDV, Ankara 1994, c: 9, s: 119-122.

49- Cibril hadisi: Bkz. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1,5; Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4; Neseî, Mevâkit, 6; İbni Mâce, Mukaddime, 9; Ahmad bin Hanbel, I, 27, 28, 52, 53.

50- Bkz. Tekin, İlyas, Türkay Dergi, Peygamberin Dindeki Yeri -III-, sayı: 78, s: 25-34; Bkz. **Tebliğ**: Mâide sûresi /5, âyet: 67; **tebyin / beyan**: Nahl sûresi /16, âyet: 44.

51- Bkz. En'âm sûresi / 6, âyet: 75-79; Bakara sûresi /2, âyet: 131; Tekin, İlyas, Peygamberin Dindeki yeri -I-, Türkay Dergi, Aralık 2023, sayı: 76, s: 91-95; Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 9, s: 80-81, c: 13, s: 103-11; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 6, s: 103-111, c: 9, s: 277-281; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 3, s: 288-292; Taberî, Tefsirü Taberî, Kahire tarihsiz, c: 11, s: 470-488; Köksal, M. Asım, Peygamberler Tarihi, TDV, Ankara 2004, c: 1, s: 147-151; Âlûsî, Rûhul-Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 9, s: 81, c: 15, s: 39-40; Zemaşerî, el-Keşşâf, Riyâd 1418-1998, c: 3, s: 498-499; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 315; İlmihal, İman ve İbadetler, DİB, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 108; Ebû Hayyân, el-Bahru'l-Muhîd, Beyrut 1413-1993, c: 2, s: 448; Tef-tazânî, Sa'düddîn, Şerhu'l-Akaidin-nesefiyye, İstanbul 2018, s: 90-91; İlmihal, İman ve İbadetler, TDV, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 108-109; Bkz. Din İş. Yük Kur Fetvalar, İstanbul 1919, s: 113.

52- Hac sûresi /22, âyet: 77.

53- Buhârî, Ezân, 18.

54- Nisâ sûresi /4, âyet: 103.

55- Cum'a sûresi /62, âyet: 9.

56- Tevbe sûresi /9, âyet: 3; Mâide sûresi /5, âyet: 58; Cum'a sûresi /62, âyet: 9; Buhârî, Ezan, 1; Müslim, Salât, 1; Ebû Dâvûd, Salât, 27; Tirmizî, Salât, 25; İbni Mâce, Ezan, 1; Nesaî, Ezan, 1.

57- Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 45; Mesâcid, 176; Ebû Dâvûd, Salât, 150; İbni Mâce, Salât, 1; Tirmizî, Salât, 114; Bkz. Din İş. Yük Kur Fetvalar, İstanbul 1919, s: 113, 121; Koçyiğit, Talat, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 17-18.

58- Bakara sûresi /2, âyet: 187.

59- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 8, s: 5791.

60- Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 54; İsmail Hakkı Bursevî, Rûhul-beyan Tefsiri, İstanbul 1969, c: 1, s: 300; Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meâli, Komisyon, Ankara 2012, s: 28.

61- Bkz. Buhârî, Savm, 16, 17; Müslim, Sıyâm, 33, 39 vd; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 17.

62- Bkz. Komisyon, Kur'an Yolu Tefsiri, Ankara 2007, c: 1, s: 287.

63- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 671-673, c: 8, s: 5791, 5619; ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 2, s: 586-588, c: 6, s: 265-269; Ebû Hayyan, el-Bahru'l-Muhîd Beyrut 1413-1993, c: 2, s: 57; Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, Beyrut 1981-1401, c: 5, s: 118-121; Kadî Beydâvî, Kadî Beydâvî Tefsiri, Kahire 1965, c: 1, s: 54; Zemaşerî, el-Keşşâf, Riyâd 1418-1998, c: 1, s: 388-389; Kurtubî, el-Câmiğü li ahkâmil- Kur'an, Beyrut 1427-2006, c:3, s: 196; İbni Kesîr, Tefsirul-Kur'anil- Azîm, Riyâd 1420-1999, c: 1, s: 513; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 300; ; Konevî, Hâşiyetü'l-Konevî, ala tefsiri'l-Beydâvî, Beyrut 1422-2001, c: 5, s: 46-47, 53; Begavî, Meâlimü't-Tenzîl, Riyâd 1409, c: 1, s: 208-209; Âlûsî, Rûhul -Meânî, Beyrut tarihsiz, c: 2, s: 66-68; Kadî, Ebûs-Suud, İrşâdu aklis-selîm ilâ mezâyâ'l-Kur'anil-Kerîm, Beyrut tarihsiz, c: 1, s: 202; Şevkânî, Fethü'l-Kadîr, Beyrut 2007, s: 120; Taberî, Câmiul-beyân an te'vîli Âyi'l-Kur'an, Kahire tarihsiz, c: 3, s: 509; Suyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr fit-tefsîr bil-me'sûr, Kahire 1424-2003, c: 2, s: 282-290.

64- Bilmen, Ömer Nasuhi, Kur'an-i Kerim Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 183.

65- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 672; ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 6, s: 265-266. Bkz. Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 54.

66- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 671-672; ez-Zebidî, Tecrîdi Sarîh T, Ankara 1980, c: 6, s: 265-269; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 54; Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meâli, Komisyon, Ankara 2012, s: 28.

67- Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 8, s: 5791; Kur'an-i Kerim ve Açıklamalı Meâli, Komisyon, Ankara 2012, s: 28.

68- Koçyiğit, Talat, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 17-18.

69- Bkz: Tekin, İlyas Türkay Dergi, Haziran 2021, say: 46; Yücel, İrfan, Peygamberimizin Hayatı, DİB, Ankara 2012, s: 243.

70- Koçyiğit, Talat, Hadis Usûlü, Ankara tarihsiz, s: 17-18.

71- Serahsî, Usûl, Haydarâbâd tarihsiz, c: 1, s: 111.

72- Riyâzû's-Sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçüleri, Komisyon, İstanbul 2005, c: 1, s: 16-18.